

Fra mytologi til religionshistorie

Hans Sophus Vodskov

Andersen, Peter Birkelund

Published in:

Chaos. Dansk tidsskrift for religionshistoriske Studier. Sænummer - Religionssociologiske Perspektiver

Publication date:

1985

Document version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Andersen, P. B. (1985). Fra mytologi til religionshistorie: Hans Sophus Vodskov. *Chaos. Dansk tidsskrift for religionshistoriske Studier. Sænummer - Religionssociologiske Perspektiver*, (sænummer), 45-59.

Religions sociologiske perspektiver

© 1985 Chaos. Dansk tidsskrift for religionshistoriske studier.

ISSN 0108-4453

ISBN 87-88073-71-8

Redaktion af særnummer »Religions sociologiske perspektiver«:
Tove Tybjerg.

Udgiver:
Københavns Universitet, Institut for religionshistorie,
i samarbejde med Religionshistorisk Forening.

Adresse:
Institut for Religionshistorie,
Købmagergade 44-46
1150 København K.

Tryk:
Special-Trykkeriet Viborg a-s

Publikationsstøtte:
Denne bog er udgivet med støtte fra
Københavns Universitets publikationskonto.

Ekspedition:
Museum Tusulanums Forlag
Njalsgade 94, 2300 København S.

Til
Arild Hvidtfeldt

KØBENHAVN 1985

FRA MYTOLOGI TIL RELIGIONSHISTORIE HANS SOPHUS VODSKOV

af Peter Andersen

Hans Sophus Vodskov (1846-1910) levede i en tid, hvor religionshistorien som videnskab endnu var i sin vorden. Religion blev ivrigt diskuteret i tidens kulturdebat, og man drev mytologiske studier, ofte med et stærkt islæt af romanik og nationalisme. I Danmark blev det Vodskov, som gjorde op med denne form for religionsstudier. Han indså, at myter ikke kunne behandles løst fra et folks religion og samfund, som man gjorde det i tidens sammenlignende mytestudier; ligeledes forstod han meget tidligt myternes rituelle forankring, og han kan derfor med rette kaldes Danmarks første religionshistoriker.¹

Hans Sophus Vodskov

Vodskov voksede op i fattige kår i Randers; efter studentereksamen i 1865 flyttede han til København og begyndte at studere ved universitetet. Hans studier afspejlede hans mange interesser: filosofi, æstetik, psykologi, mytologi og litteraturhistorie. Han afsluttede ikke sine studier, men begyndte i 1872 at arbejde som anmelder og litteraturkritiker ved »Dagbladet«.

Denne litterære virksomhed var han blevet inspireret til af den kreds af intellektuelle, som han kom sammen med. Blandt disse skal især den senere forfatter J.P. Jacobsen nævnes. Både Vodskov og Jacobsen var blevet grebet af Georg Brandes forelæsninger, Vodskov dog således, at han tog afstand fra Brandes politiske synspunkter og »vor nuværende Afart af Friaenkning«, som Vodskov kaldte det (Vodskov 1884: Forord). Vodskov var ligesom mange i sin omgangskreds ateist, men sluttede sig ikke til den form for ateisme, der kæmpede mod religion. Han mente, at religionen var dybt rodfastet i menneskets natur, og at den nok kunne stå alene i kraft af den følelse af ret og

pligt, den fremkaldte (21/9 1872, Brev 37). Han anså således religion for at være det sociale livs rettesnor, mens han mente, at ateismen manglede ånd og førte til materialisme. I sin anmeldervirksomhed kæmpede Vodskov for større realisme i litteraturen, for naturvidenskabelige synspunkter, for fri tænkning og fri forskning.

Vodskovs liv bar præg af en række bratte brud. I 1864 stak han af fra skolen for at delage i krigen. I 1870 frasagde han sig sit arbejde som manduktor, for, som han skrev til sin mor, at leve af at skrive. I 1884 afslog han et professorat i æstetik, som han under hånden havde fået tilbudt, og i 1885 et docentur i litteratur, fordi han havde besluttet at vie resten af sit liv til »mytologiske studier«. For at få ro til disse studier slog han sig i 1887 ned på en afsides ø i Småland, hvor han boede til 1908. Her levede han yderst spartansk af de små bevillinger, som Kultusministeriet tilstod ham til arbejdet.

Vodskov og Grundtvigs mytologi

Vodskovs første studier af mytologi hang sammen med hans skribentvirksomhed og almindelige optagethed af tidens problemer. Fra 1870 stammer et uddgivet manuskript »Moderne eddadyrkere«, hvori han tager afstand fra tendensen til at bruge fortidens myter til at styrke den nationale selvfølelse i nutiden.

Fori den almindelige opfattelse i Danmark var præget af Grundtvigs tanker, var det dem, Vodskov tog op. Grundtvig havde i 1808 i »Nordens Mytologi« fremsat det, Vodskov kaldte for Grundtvigs teologi, om at de nordiske folk var udvalgt af Gud, som de indtil syndefaldet havde levet i særlig tæt samkvem med, hvad hele deres senere historie også bekræftede for Grundtvig. Men al den storhed havde de intet fået ud af, for det var gennem lidelse, at de skulle føres til troen; dog havde de en særlig universalhistorisk karakter, der satte deres ånd langt foran alle andre folkeslags, og denne ville atter lede dem til magt og ære. Vodskov kunne nok acceptere, at Grundtvig på romantisk vis anså »folkeånden« for en statisk og uforanderlig størrelse, men at den skulle være universalhistorisk, og engang atter lede de nordiske folk til magt og ære, kunne han ikke acceptere. Derfor gav han sig til at angribe Grundtvigs argumentation. Blandt Grundtvigs mange og indbyrdes modstridende opfattelser står hans syn på Nørnerne centralt. I modsætning til skæbneforestillingerne hos alle andre folk var Nørnerne – ifølge Grundtvig – ikke individuelt, men universelt skæbnebestemmende. Dette afviser Vod-

skov ud fra originalteksterne, hvor Nørnerne overalt optræder i forhold til enkelte individer, ja, end ikke så små grupper som enkelte slægter udstrækker Nørnernes interesser sig til.

Hvorfor interesserede Vodskov sig for en teori fremsat ved århundredets begyndelse, en teori som fagvidenskaben forlængst havde forladt? Jo, befolkningen søgte nemlig i en nedtrykt stemning over nederlaget i 1864 tilbage til nordboernes fordoms storhed. Således havde teorien om nordboernes universalhistoriske karakter vundet gehør langt ud over grundtvigianernes rækker. Det anså Vodskov for en farlig flugt fra samtidens virkelige politiske forhold. Midt i glæden over at være danske risikerede man at overse de »tydske baionetter« og »midt under kampen for en fri Kirke og en fri Skole hverken at få en Dansk Kirke eller et Dansk Folk.« (Vodskov 1870: 33).

Skønt Vodskov ikke gik ind for nordboens universalhistoriske karakter, var han ikke blind for Grundtvigs store fortjeneste ved at fremdrage den på hans tid stort set ukendte Edda, og for den begejstring, Grundtvig havde følt over det, han troede at finde dér. Vodskov skrev: »Det er naturligt, at han næsten helt overser Billedsprogets Rod i folkets Naturomgivelser, helt glemmer dets Udviklingshistorie og ene søger at gøre det til Udtryk for en Livsanskuelse, og det er (...) forstaaeligt, at han i bedste Tro anvender al sin Forstands Fantasi Kraft for at vise denne Livsanskuelse er hans egen, at han saaledes faar snart Halvdelen af Mytherne til at betyde det levende Ord.« (Vodskov 1870: 41).

Vodskov selv glemte ikke »Billedsprogets Rod i folkets Naturomgivelser«, det blev tværtimod et centralt element i hans senere mytologiske studier. Vodskovs interesse for myteforskningen voksede og blev efterhånden ganske dominerende i forhold til hans mere litterære interesser, og fra 1884 helligede han sig helt de religionsvidenskabelige studier.

Den sammenlignende mytologi

På Vodskovs tid var studiet af religion inden for det indoeuropæiske område baseret på filologi og især sammenlignende sprogvidenskab. Sammenlignende studier af de indoeuropæiske sprog havde ført til en langt bedre forståelse af sprogenes indbyrdes alder og slægtskab, og sanskrit blev anset for det ældste indoeuropæiske sprog. Såvel metoder som resultater blev overført direkte til studiet af religion og mytologi. Det medførte, at vedtidens religion blev anset for den ældste indoeuropæiske religion, at sammenligninger af myter og mytelementer blev anvendt til at fastslå de enkelte mytologiers

indbyrdes slægtskab, og endelig at forståelsen af de enkelte gudeskikkelser blev baseret på en etymologisk tolkning af gudenavne. Det var på sin plads, når Vodskov karakteriserede disse komparative mytologer med ordene: »for dem blev Guderne Gloser [og] Religionsvidenskaben Etymologi« (Vodskov 1897: III).

I fortolkningen af gudenavne, myter og mytologier gik man ud fra den romantisk prægede opfattelse, at det var naturoplevelser, der lå til grund for al mytologisk udfoldelse. Religionshistorikeren og indologen Fr. Max Müller (1823-1900) beskrev denne oplevelse hos vedtidens indere:

»De (inderne) kunne se himmel og jord, men så dem aldrig i deres helhed, de følte, at der var noget udover de rent afgrænsede aspekter af disse væsner, og derfor tænkte de på dem, ikke som man ville tænke sig en sten eller et træ eller en hund, men som noget u-begrænset, ikke fuldstændigt synligt eller erkendbart, og som noget i sig selv vigtigt, magtfuldt, med styrke til at velsigne, men også med styrke til at skade.«

(Müller 1892: 159)

De naturmytologiske studier blev kritiseret af den tyske folklorist Wilhelm Mannhardt i værket »Wald und Feldkulte« I-II, 1875-77. Mannhardts værk hvilede på en omhyggelig historisk analyse af et materiale, som han for en stor dels vedkommende selv havde indsamlet, om folkeskikke og fester. Mannhardt viste at ritualerne sigtede på frugtbarhed; forholdet til naturen var således ikke følsomt-begjstret, som naturmytologerne mente det, men mere praktisk. Vodskov indtog en slags midterposition.

Han mente som naturmytologerne, at naturen var genstand for dyrkelse, men kun i visse kulturer. Som Vodskov opfattede naturdyrkelse, var det en dyrkelse af gudeskikkelser, der var blevet til under indtryk af og i samspil med de enkelte landes naturfænomener, og han mente i øvrigt, at denne religionsform var karakteristisk for de indoeuropæiske religioner. Med hensyn til metode gik Vodskov, ligesom Mannhardt gjorde det, ind for en historisk metode og kritiserede voldsomt den komparative metode, som blev anvendt af mange myteforskere.

Med bidende ironi påviste Vodskov det helt tilfældige og uholdbare i naturmytologernes sammenligninger. Sammenligningerne blev baseret på ligheder i mytologiske delelementer uden hensyn til sammenhæng og helhed. En enkelt overensstemmelse imellem ellers forskellige gudeskikkelser førte

straks til en identifikation. Som Vodskov skriver, når forskere »ved den mindste Lighed strax raabe Hallelujah, og hvis f.Ex. een haarfager Gud viser sig at være Solgud, øjeblikkeligt slutte, at alle guddommelige Krølhoveder ere Sole, saa vil man forstaa, i hvilken Forvirring det Hele er endt.« (Vodskov 1884:111).

Afhandlingen »Guder og Gloser«, som dette citat stammer fra, blev til som en kritik af den norske sprogforsker Sofus Bugges bog »Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse« fra 1881. Bugge daterede heri den Ældre Edda så sent, at den måtte være et rent norsk og ikke et fællesnordisk værk. Bugge mente nemlig ved sammenlignende studier at kunne vise, at mange myteelementer i Eddaen viste hen til kristne forestillinger, som nordmændene kunne have lært at kende i irske klostre. Vodskovs kritik er, som han selv senere siger det, »den historiske Metodes Protest mod Sammenligneriet« (Vodskov 1897: XII). Når myteelementer tages ud af deres sammenhæng, kan hvad som helst bevises »Naar ydre Lighed og tilfældig Overensstemmelse skal bevise Slægtskab, Nedstammen og Identitet, saa er der ingen Grændse for de »videnskabelige« Resultater, man kan opnaa.« (Vodskov 1884: 110).

Bag al Vodskovs kritik lå et krav om, at mytiske elementer skulle forstås i deres sammenhæng, at den enkelte religion skulle betragtes som en helhed. Dette var hans stærkeste argument mod den sammenlignende mytologis metode og tillige det, der gør ham til religionshistoriker i moderne forstand.

Vodskov og evolutionismen

Mens de filologiske myteforskere drev deres naturmytologiske studier på det indoeuropæiske materiale, gik de forskere, der studerede de såkaldt primitive kulturer ind for evolutionistiske teorier, og denne forskel i genstandsområde og synspunkt betød, at disse forskere fik en ganske anden opfattelse af såvel religionens væsen som af dens oprindelse.

De evolutionistiske teorier var Vodskov helt fortrolig med, idet han på nært hold havde fulgt vennen J.P. Jacobsens oversættelse af Darwin's »Arternes oprindelse«. Han skrev tillige i 1873 en lang og meget positiv anmeldelse af værket, da det udkom på dansk. Ligeledes havde Vodskov fulgt udviklingen inden for samfundsvidenskab og etnografi, hvor udviklingstanken også var dominerende. Man opstillede en kultureres udviklingstrække, en slags trappesüge, og man søgte oprindelsen til enkelte kulturfænomener, som f.eks. religion, på stogens nederste trin, de primitive kulturer. Blandt etnograferne

refererer Vodskov til Edward B. Tylor, og slutter sig til »Tylors Paavisning af, at alle »vilde« Folkeslags Religion var Sjæledyrkelse, det vil sige, at de slet og ret tilbad deres afdøde Fædre« (Vodskov 1897:IV).

Til sjæledyrkelse hører ifølge Vodskov, at man prøver at bevæge de afdødes sjæle til gavn for sig selv, altså ren materiel vinding og hermed materialisme. Metoden er magi; d.v.s. rituelle handlinger af forskellig art, ofte forstået sådan, at den, der udfører ritualerne, under en eller anden form identificerer sig med de pågældendes forfædres sjæle. Den forbindelse, Vodskov her antager mellem magi og sjæledyrkelse, bevirker, at han, når han i en given religion støder på magi, anser det for at være et umiddelbart tegn på sjæledyrkelse. Naturdyrkelsen er nemlig helt forskellig fra sjæledyrkelse og magi, nærmest en slags protest imod magiens principper. »I sin inderste Kerne er Naturdyrkelsen den sunde Fornufts Protest herimod, den første Erkendelse af det, vi billedligt kalder Naturens evige Love.« (Vodskov 1897:59).

Diskussionen af de to forskellige religionsformer mandede ud i en række historiske og udviklingshistoriske problemer. Når nu naturmytologerne mente, at indoeuropæernes oprindelige religion var naturdyrkelse, hvad skulle man så stille op med evolutionisternes antagelse om sjæledyrkelse som den oprindelige religion? Problemet tager Vodskov op i indledningen til hovedværket »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse«. Værket udkom i hæfter; det første kom i 1890, men først i 1897 udkom bogen i sin helhed. Heri opstiller Vodskov sin egen kulturteori, der forenede filologernes naturdyrkelse med etnografernes sjæledyrkelse: sjæledyrkelse var den ældste, oprindelige religionsform, men under særligt gunstige forhold kunne sjæledyrkelsen udvikle sig til naturdyrkelse. Argumentation for denne løsning på problemet var ganske kompliceret. Den findes i den over 130 sider lange indledning til »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse«; overskriften er »Jordens Bebyggelse set fra mytologisk Standpunkt«.

Udbredelsesteori og vandreteori

Vodskov var påvirket af Taine, hvis fire-bindt værk om den engelske litteraturs historie, Vodskov havde oversat til dansk (fransk udgave 1864, oversættelsen 1874-77). Taine indførte i dette værk »tre oprindelige kræfter: »racen, omgivelserne og tiden« og en tilsvarende opdeling findes hos Vodskov. Især lagde Vodskov vægt på »omgivelserne«. Han skriver: »Det er iøjnefaldende, at Religionerne ere stedbundne, derfor måtte en Mytolog tidligere eller senere ledes til at hævde, at også Folk og Kulturer ere det; Vandreteori og

Religionsvidenskab kunne ikke sammen.« (Vodskov 1897:XVII). Vandreteorien, som Vodskov kritiserer, var en gængs teori i tiden. Antagelsen var, at de forskellige kulturer opstod et enkelt sted i verden og derfra blev spredt ved folkenes vandring. Det var på denne måde, at alle sprog og tekniske nyskabelser var blevet spredt over jorden. Han skrev: »Det er jo horribelt! Man maa dog spørge: har disse Folk allerede udviklet en Kultur, hvorfor blev de da ikke i deres kultiverede Hjem, og hvis ikke, med hvad Ret kalder man dem da Kulturfolk? Og end værre, hvad skal man tænke sig ved disse »Kulturstammer«, som løse og ledige, ingen veed hvorfra, hvorfor eller hvordan, spadserer omkring, gennem Fastlande og Klimater, for tilsidst som en sentimental Student paa en Fodtur, rimeligvis med et »wunderhübsch!« på Læben, at slaa sig ned ved Bjærgsøens Bred. Det er jo rene Drømme«. (Vodskov 1897:LIX).

I stedet mente Vodskov, at menneskenes spredning var foregået i en kulturløs udbredelsestid, hvor de havde ernæret sig som samlere. De naturlige omgivelser, stedet, havde så betinget kulturerens art. Højt specialiserede jægerkulturer langs de arktiske oceaner, nomader på Asiens og Europas stepper, og kunstvandingskulturer omkring de store søer i Mellemamerika og floderne i den gamle verden. Vodskov fandt, at kunstvandingskultureres indbyrdes uafhængige opståen var et overbevisende argument til fordel for teorien.

Herefter inddelte Vodskov menneskeheden i tre forskellige racer: den indoeuropæiske, den mongolske og den semitiske. I samtiden var dette overraskende, for hvor blev negrene af, og plejede man ikke at henregne semitterne til den lyshudede kaukasiske race? Jo, så rigtigt nok, men Vodskov argumenterede, at de fysiske karaktertræk var utilstrækkelige til racebestemmelsen. I stedet henviste han til sprogenes indbyrdes slægtskab, og de semitiske sprog har slægtninge langt ned i Afrika, altså tilhørte negre og semitter samme race.

Herefter var det muligt ved simpel sammenligning at se hvilke naturbeinigelser, der havde bestemt udviklingen af den højere naturdyrkelse, og hvilke racer, der havde nået dette trin. Det viste sig alene at være den indoeuropæiske race. De havde levet på stepper som nomader, og det måtte, mente Vodskov, være disse levevilkår, som betingede naturdyrkelsen.

Vodskov søgte at løse væsentlige problemer i samtidens kulturhistoriske forskning. Skismaet imellem filologernes og etnografernes metode og kulturopfattelse prægede debatten overalt i Europa. I England kom det til udtryk i en lang polemisk udveksling af debatindlæg imellem etnografen Andrew

Lang og den filologisk-historisk orienterede Max Müller (Dorson 1955). Vodskov forsøgte at samordne disse opfattelser, og på det grundlag tog han fat på at løse sin hovedopgave, nemlig at give en fremstilling af vedatidens religion på basis af Rigveda.

Rigvedas samfundsmæssige baggrund

»Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse« har som undertitel: »Bidrag til Bestemmelsen af den mytologiske Metode. Første Bind. Rig-Veda og Edda. Indledning og første Bog«. Der kom aldrig mere end dette ene bind, der kun behandler Rigveda. Det giver dog en udmærket forståelse af Vodskovs mytologiske metode og er i sin analyse af Rigvedas hymner så fremragende, at det må beklages, at Vodskov ikke nåede at behandle Edda.

Vodskov indleder med at placere sin hovedkilde, Rigveda, i dens kulturelle og sociale sammenhæng. Vodskov viste gennem en litterær analyse af hymnerne, at de var forfattet i mange forskellige versemål, ofte meget komplicerede, og at de enkelte fraser overalt var blevet udarbejdet til mindste detalje. Der var tale om en bevidst brug af sproget, om kunstdigte, der benyttede raffinerede, næsten outrerede sproglige virkemidler. Eksempelvis:

»Til den altvindende, kampvindende, lysvindende

Den altidvindende, mandvindende, jordvindende

Den hestevindende, kovindende, regnvindende

Til Indra, Guden, bring nu Somas gyldne Drik.«

(Rigveda II,21,1) (Vodskov 1897:22).

I Rigveda florerede og udfoldede billedsproget sig som ubrudte rækker af ord og billeder, sindrige, næsten uigennekskelige metaforer, der imidlertid ved nærmere eftersyn alle viste sig at være kunstfærdige udtryk for offerritualets ganske enkle handlinger. Gennem analysen af hymnernes sprog og opbygning viser Vodskov, at filologernes opfattelse af vedatidens samfund som et oprindeligt urtidssamfund var uholdbar. Vedahymnernes sprog, deres form og opbygning måtte bero på en lang udvikling.

Andre argumenter mod, at vedasamfundet var et udifferentieret urtidssamfund, hentede Vodskov i hymnernes spredte udsagn om samfundsforhold. De uendelig mange billeder med køer og tyre vidner om disse dyrs betydning. Et stort antal strofer fra et bredt udsnit af Rigveda viser hen til et agerbrugssamfund. Således skaffede gudeparret Asvinerne arierne herlighed

ved at pløje himlens ager og så byg (VIII,22,6; I,117,21), og digteren sang: »Spil ej Tærringer, men *pløj din Ager?*/Vær glad ved det, den giver, kald det meget: / *Der vil Du*, Spiller, *vinde Køer* og Hustru«. (X,34,7) (Vodskov 1897:65 (Vodskovs understregninger)).

Der er tale om et landsbysamfund, der ledes af »småkonger eller en herskende adel« (Vodskov 1897:66). Et stort antal håndværkerhverv vidner også om en relativt differentieret samfundsstruktur. »... her fremhæver jeg blot Eter«, skriver Vodskov, »— det næsten utrolige, at vi endogså støder paa en Barber (X,142,4; VI,6,4). En Barber i Rig-Veda! ... betegnende er det til visse, at en mand paa Vedatiden kunde leve af at rage sin Næste, finde sit Livs Gerning i saa lidet et Pyntearbejde. End ikke over denne lille Tue kan Læren om Rig-Vedas primitivitet køre uden Fare for Grøften« (Vodskov 1897:66).

Vodskov gik nærmere ind på præstestanden og præstestandens interesser. Præsternes selvhævdelse og organisation var for Vodskov vigtige faktorer i den vediske religions udvikling. Derfor søgte han at fastslå deres stilling i forhold til menneskene og guderne, således som den kom til udtryk i ritualerne.

Til de vigtigere ofre krævedes en eller flere præsters medvirken, undertiden et helt præstekollegium, ledet af en purohita. Underiden ofrede de på hele folkets vegne, men som oftest kun for en enkelt offergiver, »offerherren«, en betegnelse, som især anvendtes om krigere og fyrster. De sociale skel stod klart aftegnet i rituallet. Mellem præster og offerherrer var der tit tale om et permanent forhold, og mange hymner anbefalede en rigelig belønning til præsterne for ofrene. Det er indlysende, at præsterne havde en interesse i at hævde såvel ofrets som deres egen uundværlighed. Derfor Rigveda-hymnernes talrige angreb på offernægterne: De var »dumme«, »falske«, »fjendtlige«, »gerrige«, »ugudelige«, »lovløse« og »uden mund til at synge hymnerne«. Men: »Indra hjælper Offergiveren, besjærer de offerløse«. (X, 49, 1) (Vodskov 1897: 48-49).

Ifølge Vodskov var det ikke for gudernes skyld man ofrede, men for materiel vindingens skyld. Præsterne hævdede ligefrem, skriver Vodskov, at de »beherskede guderne«. Da det vigtige, hellige soma-offer kun måtte tilberedes af præster, kunne deres magt vokse frit, og Vodskov tolker den kosmologiske betydning, som præsterne overalt i Rigveda tillægger kulpladsen, som propaganda. Man læse blot: »Hvor er Jordens yderste Grænse?« – Dette Alter her er Jordens yderste Grænse. »Hvor er Tilværelsens Midtpunkt?« – Dette Offer her er tilværelsens Midtpunkt. »Hvor er den evigt befrugtede Sæd?« –

Denne Soma her er den evigt befrugtende Sæd. »Hvor har det hellige Ord sit højeste Udtryk?« – I Deres Højærværdighed«. (Vodskov 1897: 58).

Ifølge Vodskov leder præsternes selvhævdelse og »bøn« om »præste offer« eller »præste løn« (2) til »sjæledyrkelse«. Vodskov mener, at ritualer, der befalede guderne at handle efter menneskenes ønske, altid udsprang af forfædre kult, altså »sjæledyrkelse«.

Argumentationen for, at vedasamfundet var et relativt differentieret samfund, og analysen af præsteskabets organisation og propaganda viser Vodskovs forståelse for samfundsforholdenes betydning for religionens udvikling. Man kan således også kalde Vodskov Danmarks første religionssociolog.

Ritualer og myter

De vægtigste afsnit i »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse« er Vodskovs analyser af de to guder eller mytiske skikkelser Agni og Soma. Som alle andre tolkede Vodskov guderne ud fra de billeder, digterne brugte om dem. Den fremgangsmåde var på grund af Rigvedas stil og udformning nødvendig. Men i stedet for at betragte tilnavnene løsrevet, hvorved snart sagt enhver fortolkning blev mulig, tolkede Vodskov dem alene ud fra deres sammenhæng med rituallet. Denne forankring i rituallets virkelighed muliggjorde en velfunderet forståelse af billederne. At han så også mente, at denne binding til ritualerne viste, at inderne var sjæledyrkere, og dermed stod på det laveste religionsniveau, er noget ganske andet.

For at give et indtryk af Vodskovs fremgangsmåde vil jeg i det følgende gengive Vodskovs analyse af guden Soma. Vodskov skriver: »Ordet Soma betyder tre Ting: en art Plante med saftige Stængler, den af Planten pressede Drik og endelige denne berusende Drik opfattet som Gud. Soma er Vinranke, Vin og Vin-Gud« (Vodskov 1897:237).

Rituallet er ganske enkelt: somastænglerne presses imellem to sten, og den pressede somasaft hældes igennem en ulden sigte ned i et kar, hvor der tilsættes mælk og vand. Alle hymnerne i Rigvedas IX. bog er skrevet som ledsagelse til disse handlinger for derved at give dem deres rette betydning. Det er ikke sådan, at digtene er knyttet til de enkelte rituelle handlinger, nogle til presningen, nogle til blandingen. Nej, de er alle rettet til Soma Pavamāna, den sig-reusende-Soma. »Flyd o Somasaft gennem Sigten ned i Karret, du er rig, du er stor, giv os Gaver« (Vodskov 1897:33). Det er budskabet i samtlige hymner. Det er således »... ved litterære Forbilleder forud afgjort, *hvad* der skal siges, for de ulykkelige Digtere staar det kun

tilbage, at overbyde hverandre i et mere og mere kunstfærdigt *hvorledes*« (Vodskov 1897:33).

Og billedsproget blomstrer: Når Soma blandes med mælk, kaldes mælken køer, og heraf udspringer en lang række af billederne for Soma: han »går til Køerne«, »står hos Køerne«, »siddet blandt Køerne«. Når Somasaften blandes med mælk skifter den farve og bliver lys gullig; det hedder: »Somaen hyller sig i Køer«, han »salves med Køer«, og da det er varm mælk, som hældes i somasaften, »koger Køerne Soma«. Det er Soma, som giver blandingen kraft, derfor er han en »Tyr«, der »befrugter Køerne, som Mand sin Hustru«, et billede, der kan varieres i det uendelige, således beskrives Somagens og mælkens plasken i karret som tyrens erotiske brøl. (Vodskov 1897:231-41).

Vodskov skriver: »Nu er det klart, at møder man uforberedt en Sætning som denne: han staar i Køerne som en Helt, Køerne koge hans Hoved i Bægrene, saa veed man hverken ud eller ind, men kan ty til de vildeste Forklaringer, og saa slutter jeg: inden man bygger noget på slige enkelte Udtryk, maa man først undersøge, om de ikke hører til en større Gruppe af Billeder, og om ikke den hele Gruppe kan henføres til det, vi nu engang veed er Udgangspunktet for alle disse Digte, selve Somapresningen.« (Vodskov 1897:241-42).

Vodskov pointerer, at alle er enige om, at Soma i hele IX. bog er saften, der presses. Uenigheden opstår, fordi denne saft samtidig kaldes Verdens Herre, Himlens og Jordens Fader, og fordi den kaldes Torden, Regn og Sol. Dermed åbnes rige muligheder for naturmytologiske fortolkninger, og resultatet var idelige stridigheder, om hvorvidt sol eller torden eller noget helt tredje var naturens mest myteproduktive fænomen. Vodskov fastholdt, at udgangspunktet for alle disse billeder var selve somapresningen; dermed blev billederne fuldt forståelige og de naturmytologiske fortolkninger ganske overflødige.

Den mælke- og vandblandede somasaft er lysegul og således et godt udgangspunkt for sol-billeder. Han (Soma) er gyliden og skøn som en »Solens Søn«; mælkeblandet er han »skøn som Solen«; han »hyller sig i Solstraaler og gaar som Ægtemand til Hustruernes (Mælkens) Møde«; han »renser sig«, og »stor bestiger han Solens brede Vogn«; og hver af de mange somastråler, som flyder eller drypper gennem sigten, er jo gule, lysende som sole, de er sole og »bredt drage Solene gennem Sigten«, »ad tusinde støvfi Vejje gaar Solen med Sang gennem Sigten.« (Vodskov 1897:242-44).

Soma tordner, og gør det som drik. Hans torden er kun et enkelt led i en

gruppe af billeder. Til en rigvedisk morgenstemning hører den drønende lyd af pressestenene. Soma strømme med en rislende, plaskende lyd ned i karret, så det hedder sig, at han »flyder« og »løfter sin Røst«, og han går »syngende gennem Sigten«.

Mælken og vandet brøler til ham som køer, men tiere er det Soma, der sætter handlingen i bevægelse. »Den brølende fik Køerne til at brøle«. Lige-
dan tordner og buldrer saften. Han »tordner« ned i karret, til trækkerne, til bægrene, til offerstedet; alle disse billeder giver ikke fjerneste støtte for, at Soma skulle være en tordengud, men god mening som rigt varierede billeder for ritualets tildragelser (Vodskov 1897:248-9).

Når Soma lyner og tordner, giver han også regn, og han gør det som drik. »Regnen er naturligvis Køer, der altsaa holdes tilbage i Skystalden eller Himmelbjerget, den er røvet af Panierne eller den er det himmelske Kar eller Brønd o.s.v. At Soma aabner Stalden, spalter Bjerget, saa Køerne kan gaa ud, at han flygder Panierens Skat, at han bedes om at aabne de mellemste Kar, bringe Himmelkarret etc. betyder altsaa kun, at han giver Regn« (Vodskov 1897:249).

Det foregående er kun uddrag af Vodskovs omfattende analyser. Det er i disse analyser, Vodskov demonstrerer sin »mytologiske metode«. For hver enkelt gudeskikkelse analyseres billedsproget med henblik på at trænge ind bag billederne.

Vodskov udmøntede sin mytologiske metode i en slags regel, der kan overføres til andre områder: »Så ofte man møder Billeder (af denne Art), tør man ikke slaa sig til Taals, før det er lykkedes at opløse dem i virkeligt naturlige som oftest ganske nøgterne Sammenligningsled ...« (Vodskov 1897:306).

Vodskov var nået frem til, at de mytologiske billeder udsprang af ritualet. Det var en tvungen erkendelse, stik imod hvad han ventede – og håbede at finde hos de indoeuropæere, som han havde ment var nået op på naturdyrkelsens udviklingstrin.

Guder, der var opstået i kraft af ritualet, henregnede Vodskov til sjæledyrkelsens udviklingstrin. Så inderne måtte være faldet tilbage fra den naturdyrkelse, de ligesom de øvrige indoeuropæere havde haft. Det stemte for Vodskov godt med, at han overalt i Rigveda mente at finde spor af en naturdyrkelse i ruiner. Bl.a. hos Tvastar og »Tordenguden« Indra. Vodskov argumenterer for, at tilbagefaldet til sjæledyrkelse skyldtes, at præsterne i deres kamp for større social magt ophøjede sig selv til guder (Vodskov 1897: 48-58).

Nøget tyder dog på, at hans teori var ved at skride under ham, for i forbindelse med guden Agni (Vodskov 1897:206) skriver Vodskov en passant om sekundære og tertiære myter i forhold til ritualet. Altså var det i ritualet, at mytologien havde sit udspring.

Nogen egentlig forklaring giver han ikke, men det lader til, at sekundære myter har været billeder, der udviklede sig i fri indbyrdes vekselvirkning, uafhængigt af ritualet. Tertiære myter bliver ikke forklaret, men Vodskov eksemplificerer indforstået med en henvisning til de græske og romerske mytologier. De er vitterlig også meget fjerne fra ritualerne, og for en stor del rent digteriske eller litterære.

Således bliver Vodskovs »mytologiske metode« til en ritual-myte model i svøb, og det er endnu en grund til at kalde Vodskov den første religionshistoriker i Danmark.

Samtidens reaktion

Lad os nu se på, hvilket indtryk bogen »Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse« gjorde ved sin fremkomst.

Med hensyn til dens tesis – sjæledyrkelse versus naturdyrkelse – var anmelderne stærkt kritiske, og den danske religionshistoriker Edvard Lehmann udtalte: »... mon Vodskov har Ret i, at det er saa forskrækkeligt for Kulturen, at et Folk er sjæledyrkende?« (1898:337) og henviste til både romerne og deres arvtagere den katolske kirke, som »bestandig har haft en alvorlig Rem af Huden«. Indoeuropæerne var altså sjæledyrkere i lige så høj grad som mongoler og semitter, og ovenikøbet mente Lehmann for romernes vedkommende, at deres sjæledyrkelse var kulturbevarende.

I dag 90 år efter, må Vodskovs religionshistoriske indsats siges at være den metode han udviklede i sine veda-studier, men det var resultaterne af analyserne, der fik den mest enyrdige applaus ved fremkomsten.

Vodskov selv lagde aldrig skjul på sin gæld til samtidens store filologer, blandt andre Abel Bergaigne, hvis hovedværk var »La religion vedique« I-III 1878-83. Vodskovs forjenneste var at han angreb og forkastede Bergaignes naturmytologiske udledninger af de rigvediske guder. Edvard Lehmann skrev herom: »Det er Vodskovs solideste bedrift, at have knust Bergaignes Hypotese« (om rigvedas offermystik og naturfilosofi). (Lehmann 1898:369), Om Hillebrandts forsøg på at gøre Soma til en månegud skrev den tyske indolog Hermann Oldenberg: Til dem som har angrebet Hillebrandt kan

endnu tilføjes »Whinney, Weber, Pischel, Macdonell, Deussen und *last not least* der scharfsinnige und verständige Betrachter dieses wie so manches andern Problems *Vodskov*.« (Oldenberg 1900), 1967: 57-58).

Noter

1. Johansen, J. Prytz (1979:2). Af den iøvrigt relativt fyldige litteratur om Vodskov har jeg især støttet mig til Müller (1944), Friis (1934) og Reitzel-Nielsens biografi og brevudgave, der med sin lærdom og grundighed viste sig som et uundværligt hjælpemiddel.
2. Gonda (1960:43) afviser med føje at oversætte Daksina til »Priesterlohn«.

Litteratur

- Bergaigne, Abel. 1878-83: *La religion vedique d'après les hymnes du Rig-Veda*. Index M. Bloomfield 1897, i: *Bibliothèque de l'École des hautes Études Sciences philologiques et historiques* 36, 53-54, 117. Paris.
- Bergaigne, Abel. 1978: *Vedic Religion*, Trans. V.G. Paranjpe, vols. I-IV. Poona.
- Bugge, Sofus. 1881: *Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse*, I. Række, I. Hæfte. Balder. Christiania.
- Dorson, Richard M. 1955: *The Eclipse of Solar Mythology*. i: Sebeok, Thomas (ed.): *Myth. A Symposium*. Bloomington.
- Friis, Oluf. 1934: *Vodskov som litterær kritiker*, i: *Festskr. til Vilhelm Andersen*, København, pp. 235-50.
- Gonda, Jan. (1960), 1978: *Die Religionen Indiens I, Veda und älterer Hinduismus*, (2. überarb. u. ergänz. Aufl.). i: *Die Religionen der Menschheit* 11. Stuttgart.
- Jensen, Johs. V. 1910: *H.S. Vodskov, Politikens Kronik* 18/3. (repr. Nordisk Ånd, 1911, pp. 66-73). København.
- Johansen, Prytz J. 1979: *Religionshistorie*, Københavns Universitet 1479-1979, Vol. XI. *Det filosofiske Fakultet*, 4. del. København, pp. 2-7.
- Lehmann, Edvard. 1898: (Anmeldelse af *Vodskov* 1897), *Tilskueren*, København, pp. 326-339.
- Mannhardt, Wilhelm. (1874-76, repr. 1905), 1963: *Wald- und Feldkulte*, I-II. Darmstadt.
- Müller, Max. 1892: *India What can it Teach Us?* London.
- Müller, Th. A. 1944: *H.S. Vodskov*. i: *Dansk Biografisk Leksikon*, vol. 26, pp. 199-206, (repr. m. udv. bibliografi 1984, vol. 15, pp. 657-661). København.
- Oldenberg, Hermann. 1900: *Vedische Untersuchungen*, 8. Soma und der Mond. i: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 54, pp. 57-70. (repr. *Kleine Schriften*, Herausgegeben von Klaus L. Janert, 1967, pp. 57-78). Wiesbaden.
- Reitzel-Nielsen, Erik. 1972: *Breve fra og til Hans Vodskov*. I. *Breve* 1864-1910. II.

Indledning, Brevfortegnelse, Noter og Kommentar, Register. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København.

Taine, Hippolyte Adolphe. (Fransk 1864), 1874-1877: *Den engelske Litteraturs Historie*, I-IV, København, Oversat af Vodskov.

Vodskov, Hans Sofus. 1870: *Moderne Eddadyrkere*, manus Nk.S. 2636, 4°, f.

Vodskov, Hans Sofus. 1873: *Charles Darwin: Om Arternes Oprindelse*, oversat af J.P. Jacobsen. I. *Darwinismen som videnskabelig Theori*. II. *Darwinisme og Religion*, Dagbladet, 11/6 og 12/6.

Vodskov, Hans Sofus. 1884: *Guder og Gloser*. i: *Spredte Studier*. København, pp. 96-136.

Vodskov, Hans Sofus. 1897: *Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse*. Bidrag til Bestemmelsen af den mytologiske Metode. Første Bind. *Rigveda og Edda*. Indledning og første Bog. København, udk. i hæfter fra 1890. (Vodskov har samlet sine litteraturhenvisninger p. 14).